

ФІНАНСОВІ ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ІВАНИЦЬКА Ольга Михайлівна

доктор наук з державного управління, професор
кафедри міжнародних економічних відносин,
Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ПАЛАМАРЧУК Людмила Олександрівна

студентка 3 курсу,
Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ШВАЮК Юлія Едуардівна

студентка 3 курсу,
Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

У цій статті визначені основні проблеми кредитування середніх та малих підприємств України, які відіграють важливу роль в економіці держави. Проаналізовано особливості кредитування мікробізнесу українськими банками, різновиди кредитів та умови, за якими банки готові розміщувати вільні кошти. Окрім цього, визначені фактори, що стримують розвиток мікрокредитування в Україні, у тому числі – малого бізнесу. Доведено, що для вирішення проблеми необхідний комплексний підхід з метою підвищення ефективності інвестиційно-кредитного механізму підтримки середнього та малого бізнесу.

***Ключові слова:** середній та малий бізнес, джерела фінансування, ліквідність, кредит, депозит, кредитування мікробізнесу, ринок мікрокредитування, овердрафт.*

Вступ. Малий бізнес відіграє важливу роль не лише в розвитку економіки країни, а також у вирішенні багатьох соціальних проблем. Насамперед, він має забезпечувати зайнятість населення; насичувати ринок необхідними товарами та послугами; створювати здорову конкуренцію, що сприятливо впливає на розвиток економіки та забезпечує стабільність держави в цілому.

Розгортання кризових процесів у 2008 р. з наступним переходом української економіки до депресивного стану у 2009 р. сформувало низку несприятливих обставин, які ускладнили кредитування підприємницької діяльності. Кредитування малого бізнесу з боку фінансових інститутів є недостатнім з огляду на: недовіра до малих підприємств з боку банківських установ, складність спостереження та контролю за позичальниками, відсутність надійної застави.

Постановка завдання. На сьогоднішній день не всі підприємства можуть працювати за рахунок власних ресурсів і вимушені вдаватися до залучення кредитних коштів. Розв'язання проблем, пов'язаних із кредитним забезпеченням поточної діяльності малих підприємств, вимагає чіткого аналізу факторів, що впливають на ефективність функціонування бізнесу загалом. Розвиток підприємництва потребує удосконалення законодавчої бази, фінансового сприяння з боку банківських установ та держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою кредитування малих підприємств займалися такі вітчизняні вчені: А. Блінов, О. Біломістний, В. Василенко, О. Дудченко, Г. Карамішева, Т. Коропчук. Водночас, складність проблематики обумовлює постійний інтерес до неї та поглиблення наукових розробок у цій сфері.

Отже, **метою** підготовки публікації є визначення проблем кредитування малого та середнього бізнесу та шляхів їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу. Необхідність фінансового забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу зумовлена тим, що саме малі та середні підприємства створюють більшу частину валового внутрішнього продукту в країнах із розвинутою ринковою економікою. За даними ООН, у малому бізнесі зайнято понад 50% працездатного населення світу. Чисельність працівників, що працюють на цих підприємствах, сягає до 60% від загальної кількості працюючих [5].

Малий бізнес як інституційний сектор економіки давно став домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва у провідних країнах світу. Так, у країнах з розвинутою ринковою економікою (США, Японія, Німеччина) мале підприємство забезпечувало 65-80% ВВП країни. У Німеччині ще на початку 90-х років підприємства малого та середнього бізнесу створювали близько 50% ВВП [5]. У світовій господарській системі, за даними ООН, малі й середні

підприємства забезпечують робочими місцями майже 50% працюючого населення усього світу, а обсяг виробництва у цьому секторі у різних країнах складає від 33 до 66% ВВП [1, с. 90].

Незважаючи на те, що в Україні політика підтримки малого підприємництва вважається пріоритетною і діє спрощена система оподаткування – показник участі малого бізнесу у ВВП становить лише близько 11%, а рівень зайнятості не перевищує 20% [5].

За даними Держкомстату України, на початок 2011 року на 10 тис. населення припадало 76 малих підприємств, на яких за офіційними даними працювало 275 тис. чол. [1, с. 90].

Однією з проблем, що стримує розвиток малого та середнього бізнесу в Україні, залишається пошук джерел додаткового фінансування подальшого розвитку підприємств. Для більшості вітчизняних малих підприємств основним джерелом фінансування їх діяльності є власні кошти. Проте цілком задовольнити потреби у фінансуванні лише за рахунок цього виду ресурсів малі підприємства неспроможні (рис. 1).

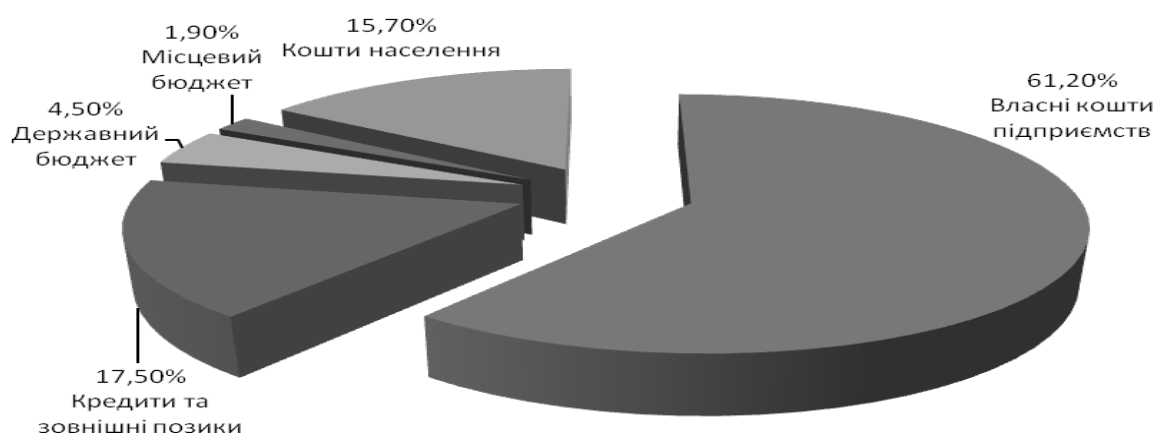

Рис. 1. Фінансове забезпечення малого бізнесу в Україні у 2012 році, %

Джерело: звіт державної служби регуляторної політики та розвитку підприємництва про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

В економічно розвинених країнах питома вага кредиту в структурі джерел фінансування малого бізнесу становить більше 60%, а в Україні його частина – менше 20% .

Кредитування підприємницької діяльності в Україні має ряд не вигідних обставин, а саме:

- несприятливий податковий режим щодо кредиторів та позичальників;
- зависокі ризики кредитної діяльності через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки;
- дефіцит фінансових ресурсів через високу частку проблемних кредитів банків, ускладнений доступ до зовнішніх ринків капіталу та вплив депозитів із банківської системи;
- невизначеність інституційного середовища в умовах кардинального перегляду чинної нормативно-законодавчої бази [6].

Серед основних проблем кредитування мікробізнесу визначено відсутність дешевих довгострокових ресурсів; підвищений ризик, пов'язаний з високим ступенем тінізації цього сектору економіки, залежністю бізнесу від однієї людини та високою вразливістю до змін зовнішнього економічного середовища (рис. 2).

Реалізація економічного потенціалу малих підприємств багато в чому залежить від можливостей та умов їх фінансування. Під час кризи, доступ малих та середніх підприємств до банківських джерел фінансування був різко звуженим, тоді як потреби їх у фінансовій підтримці істотно зросли. За звітами Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП), у 2009 р. загальний обсяг фінансової підтримки малих підприємств у вигляді пільгового кредитування інвестиційних проектів або компенсації відсотків за банківські кредити в 17 регіонах склав 15,3 млн.грн, що у 2 рази менше відповідних показників 2008 р. За наданими звітами, у 2009 р. на часткову компенсацію відсотків за банківські кредити з місцевих бюджетів було спрямовано 9,8 млн.грн, або лише 37% від обсягів таких витрат у 2008 р.

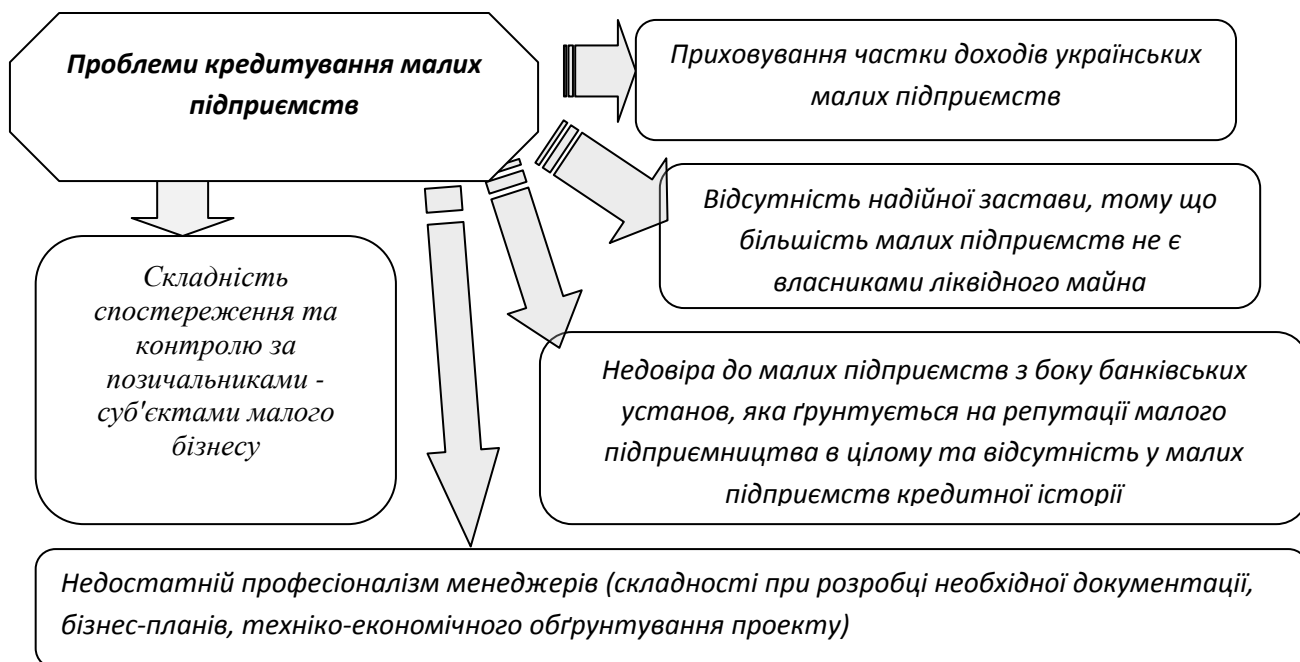

Рис. 2. Головні проблеми кредитування малих підприємств
 Примітка: складено авторами за [3, с. 37; 4, с. 89]

В Україні банківські установи дуже обережно ставляться до видачі кредитів суб'єктам малого бізнесу (рис. 3). У 2009 році більшість українських банків були вимушені скоротити обсяги або повністю зупинити кредитування клієнтів. Звісно, потреба в одержанні кредитів впливає на реальний сектор економіки. У першу чергу, це стосується овердрафтів, оскільки саме цей вид кредитування забезпечує стабільну й ефективну роботу підприємців.

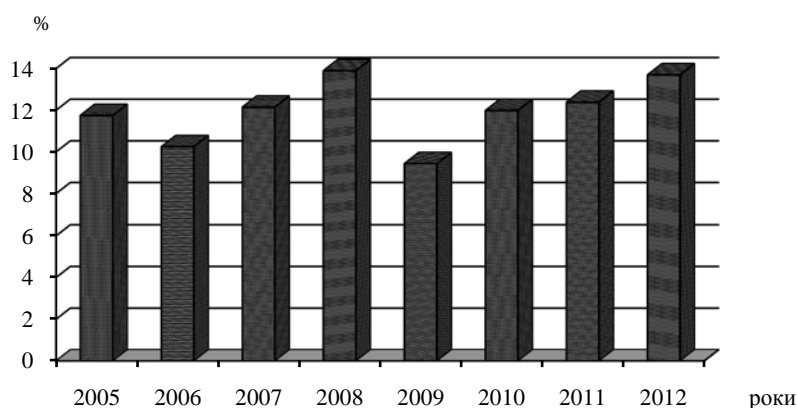

Рис. 3. Питома вага кредитів наданих українськими банками малому бізнесу в загальному обсязі кредитного портфелю

Джерело: Річний звіт НБУ за 2012 рік [9].

Український корпоративний сектор уже перебуває в значних боргах, особливо після девальвації гривні. Проте в другому півріччі з'явилися певні ознаки відновлення кредитування на тлі продовження поживлення економіки та зниження відсоткових ставок. Через потужний притік депозитів і слабкий попит на кредити у приватному секторі, українські банки, наслідуючи тенденції на світовому ринку, скупили державні цінні папери. Масивне накопичення депозитів у поєднанні зі слабким зростанням кредитного портфеля призвело до вражаючого зменшення співвідношення кредитів до депозитів. Воно скоротилося з 219% у кінці 2009 р. до 175% на кінець 2010 р., однак залишилося вищим за докризовий рівень через значне знецінення гривні [6].

За останні роки фінансовий стан банківської системи відчутно покращився. Загальні збитки зменшилися майже втричі завдяки зменшенню обсягів нових резервів на покриття втрат за кредитами, стабільному операційному доходу та скороченню адміністративних витрат.

Зокрема, через жорсткий дефіцит ліквідності банки масово підвищували відсоткові ставки за кредитами та встановлювали обмеження на нове кредитування.

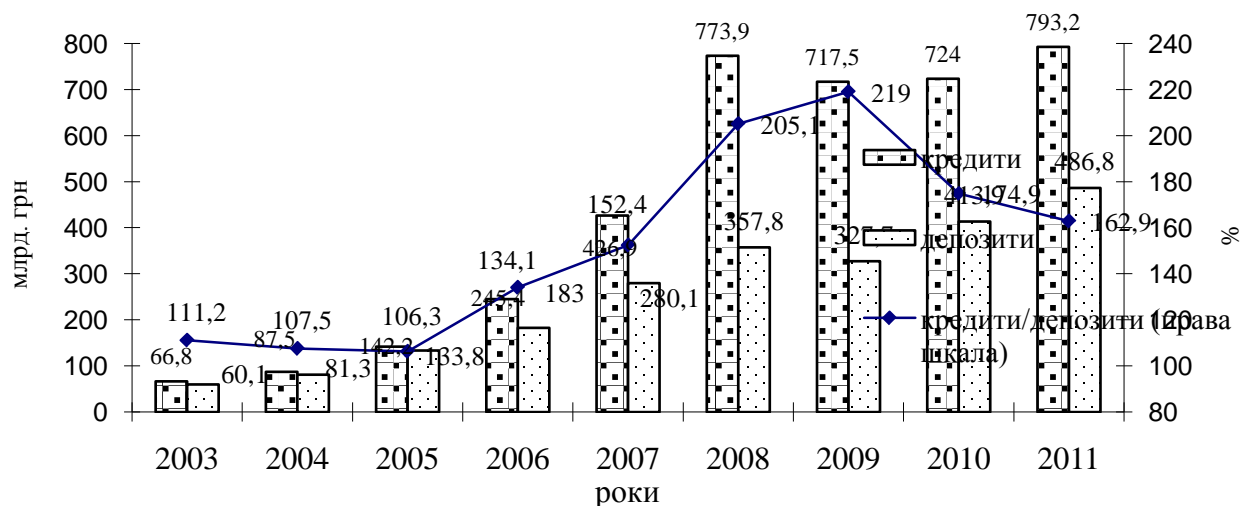

Рис. 4. Кредити та депозити банків України

Джерело: Річний звіт НБУ за 2012 рік [9].

Загалом у 2011 році портфель кредитів збільшився на 9,6%, що є набагато кращим результатом, ніж у два попередні роки (у 2009 і 2010 роках зростання, відповідно, становило 2,2% і 0,8%), проте нижчим, ніж зміна номінального ВВП. Отже, процес зменшення боргового навантаження у вітчизняній економіці триває – коефіцієнт співвідношення обсягів кредитів до ВВП зменшився із 77,4% (наприкінці 2008 року) до 60,4% у 2011 році [4, с. 20].

Обсяги кредитів юридичних осіб збільшилися на 15% у 2011 році завдяки розширенню обсягів кредитування в національній валюті на 19%. Валютне кредитування майже припинилося, за

винятком надання позик експортерам. Внаслідок цього частка валютного кредитування у сукупному обсязі кредитів зменшилася у 2011 році з 46,6% до 40,7%, повернувшись до рівня початку 2006 року.

Поширеними банківськими короткостроковими продуктами є такі, як овердрафт та кредитна картка. При овердрафті фактично кредитується рахунок, часто надається можливість користуватися грошима певний період безкоштовно. Кредитна картка дає змогу розпоряджатися кредитними коштами в торгово-сервісній мережі безкоштовно протягом пільгового періоду та мати постійний доступ до ресурсів у межах встановлено ліміту. Відсутність необхідності застави майна збільшує популярність овердрафтів і кредитних карток у бізнесі.

Цими продуктами на даний час користуються більшість підприємств. Досвід українських підприємців свідчить, що вони зараз стають не тільки «рятівниками» у складних ситуаціях для бізнесу, але й одним із «повсякденних» інструментів, без яких діяльність компанії уже не уявити. Маючи намір відкрити для себе додаткові можливості овердрафту чи кредитних карток, потрібно зважено підходити до вибору банку (табл. 1). Головна перевага овердрафту полягає в його спрощеній, порівняно з іншими кредитами, процедурі оформлення та використання. Кошти надаються у безготівковій формі в національній валюті в межах дозволеного ліміту на поточному рахунку на визначений період (3, 6, 12 міс). При чому відсотки за користування овердрафтом нараховуються тільки на фактично використану суму кредиту.

Останніми роками велику популярність набула спеціальна програма мікrokредитування по лінії Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) і Німецького-українського фонду (НУФ). Головна перевага програми – просте і швидке оформлення кредиту. Банки-партнери цієї програми:

Таблиця 1

Умови овердрафтного кредитування підприємницької діяльності за програмами комерційних банків

Показник	«Райффайзен Банк Аваль»	ПАТ УкрСиббанк
Мінімальний строк існування бізнесу	більше 12 місяців з дати державної реєстрації	6 місяців з дати державної реєстрації
Валюта овердрафту	гривня	гривня, долар
Строк овердрафту	12- 18 місяців	до 9 місяців
Погашення заборгованості за овердрафтом	до 30 днів	до 29 днів
Сума овердрафту	до 20% середньомісячних	до 50% середньомісячних

(за останні 12 місяців)	чистих надходжень на поточний рахунок	чистих надходжень на поточний рахунок
Одноразова комісія за надання овердрафту	1 – 2% від суми овердрафту	9,90 грн, інші комісії не стягуються + 118,8 грн. річне подорожчання
Відсоткова ставка	20-24%	26,46%

Примітка: складено авторами за даними електронних ресурсів: офіційний сайт Райффайзен банк аваль - <http://www.aval.ua/> та офіційний сайт Укрсиббанк <http://www.ukrsibbank.com/>

«Приватбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Надра», «Форум», «Кредитпромбанк», які за підрахунками контролюють до 60% ринку. Всього в Україні вже працюють 323 відділи мікrokредитування, 62 з яких доводяться на малі міста і сільську місцевість [6]. У рамках виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні банки розробляють спеціальні програми мікrokредитування, які враховують особливості функціонування малих і середніх підприємств. Такі програми визначають особливі умови кредитування, які полягають у швидкому оформленні кредиту, зручному графіку погашення, гнучкому підході до предмета застави та вартості забезпечення за кредитом. Програми мікrokредитування поширюються на підприємства з кількістю працюючих до 250 осіб.

Банки розуміють, що, на відміну від кредитування великого бізнесу, мікrokредитування дозволяє ефективніше диверсифікувати ризики по активних операціях, а також кількісно наросувати клієнтуру для супутніх банківських продуктів.

Головною перешкодою для розширення вітчизняного ринку мікрокредитування залишається недовіра між потенційними позичальниками і кредиторами. Якщо великий бізнес в Україні вже знайшов альтернативу банківським кредитам у вигляді самостійного виходу на ринки запозичень, а також приватного або публічного розміщення акцій, то малий і середній бізнес може сподіватися тільки на мікрокредитування. Процентні ставки для дрібних і середніх позичальників у рамках програм мікрокредитування істотно перевищують середню вартість кредитів юридичним особам. Якщо порівняти їх зі ставками у США, Західній Європі і навіть Росії, це порівняно буде на користь України. Сьогодні у вітчизняних банках мікрокредити пропонують під 15-24% річних в іноземній валюті, і 20-29% у гривнях. Більшість банків пропонують як готівкові, так і безготівкові кредити у трьох найбільш ліквідних валютах в Україні: гривнях, доларах США, євро. Зазвичай вони видаються на термін від півроку до трьох років - залежно від суми [6].

Незважаючи на спрощену процедуру та привабливі умови кредитування малого та середнього бізнесу, і банки, і підприємці визначають велику кількість факторів, що стримують розвиток кредитування малого бізнесу в Україні. Банківські установи більшою мірою спрямовані на обслуговування великих корпоративних клієнтів, що істотно впливає на вартість залучених фінансових ресурсів для суб'єктів малого бізнесу. Для банків робота з клієнтами, які отримують незначні кредити, є низькорентабельною. З іншого боку перед підприємствами постають проблемні питання, пов'язані з банківськими кредитами – високі ставки за кредитами, відсутність ліквідної застави, загроза втрати підприємства. За оцінками експертів, потреба малого бізнесу в позикових коштах задовольняється лише на 17-20%.

Фактори, що стримують розвиток мікрокредитування в Україні:

1. Складна процедура отримання кредиту;
2. Фактор страху «життя в борг»;
3. Недостатня державна підтримка розвитку мікрокредитування;
4. Відсутність знань про процедуру отримання мікрокредиту;
5. Відсутність майна під заставу;
6. Власна пасивність;
7. Високі відсоткові ставки;
8. Відсутність законодавчої регламентації процесу мікрокредитування в Україні;
9. Небажання банків займатися мікрокредитуванням.

Висновки. Недостатність фінансового розвитку малого підприємництва обумовлює слабкий розвиток цього соціально важливого сектору економіки. Існують численні фактори, які спричиняють нерівномірний доступ підприємств до залучених коштів. Проте, банківська система застосовує овердрафти, кредитні картки та мікрокредити як інструменти фінансування. Стимулювання розвитку мікрокредитування в Україні потребує комплексного підходу, складовими якого можуть стати: спрощення механізму отримання мікрокредиту; створення умов для розвитку небанківських фінансових установ; удосконалення законодавчого забезпечення діяльності банків; державна підтримка інформаційних програм з мікрокредитування; скорочення податкового тягаря та вдосконалення механізмів інвестиційно-кредитної підтримки малого та середнього бізнесу; створення державної програми пільгового кредитування малих і середніх підприємств; поступове нарощування обсягів мікрофінансування, що забезпечить підтримку тих підприємств, які тільки розпочинають свою діяльність; широке використання нових фінансових технологій, що дозволить поєднати інтереси малого і великого бізнесу.

1. Біломістний О.М. Особливості кредитування діяльності малих підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / О.М. Біломістний // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2010. - №1. - С. 90-93.
2. Дутченко О.М. Банківське кредитування малих підприємств / О.М. Дутченко, В.С. Домбровський // Фінанси України. - 2010. - №9. - С. 24-29.
3. Карамішева Г.М. Проблеми кредитування малого та середнього бізнесу в умовах посткризового стану економіки / Г.М. Карамішева, А.Г. Новікова // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - №1. - С. 34-38.
4. Коробчук Т.І. Сучасні проблеми банківського мікрокредитування в Україні / Т.І. Коробчук // Економічні науки. - 2011. - №4. - С. 86-93.
5. Офіційний сайт Асоціації українських банків: Особливості кредитування мікробізнесу. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>.
6. Офіційний сайт Асоціації українських банків: Ринки мікрокредитів. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>.
7. Офіційний сайт ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»: Послуги малому і мікробізнесу. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.aval.ua/>
8. Офіційний сайт ПАТ «Укрсиббанк»: Овердрафтне кредитування. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrsibbank.com/>
9. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік від 12.04.2013 № 136; голова – Приходько Б. В.; заступник голови – Коваленко О. І. [та ін.]. - № 13-0335

Іваницька О. М., Паламарчук Л. О., Шваюк Ю. Е. Финансовые ограничения развития малого предпринимательства в Украине / Институт международных отношений Национального авиационного университета

В статье определены основные проблемы кредитования средних и малых предприятий Украины, которые играют определяющую роль в экономике государства. Проанализированы особенности кредитования микробизнеса украинскими банками, какие виды кредитов и на каких условиях банки готовы размещать свои активы. Кроме этого определены факторы, которые сдерживают развитие микрокредитования в Украине, в том числе – малого бизнеса. В качестве решения данной проблемы необходим комплексный подход для повышения эффективности инвестиционно-кредитного механизма поддержки среднего и малого бизнеса.

Ключевые слова: *средний и малый бизнес, источники финансирования, ликвидность, кредит, депозит, кредитование микробизнеса, рынок микрокредитования, овердрафт.*

Ivanytska O. M., Palamarchuk L. O., Shvayuk Y. E. Financial limitations of small enterprises development in Ukraine / Kiev National Aviation University/Institute of International Relations.

The present article deals with the financial problems of development medium and small businesses in Ukraine, which take significant part in national economy. The statement, that just a little amount of businesses can permit themselves to operate within their internal funds and much more ones have to obtain external funds, has been specified. According to it, the main emphasis has been made on solving problems and the appropriate ways of this important process.

There have been analyzed particularities of Ukrainian banking system loans. Furthermore, loans types and conditions of these loans, which banks can really accept, are given. The list of main studied issues is following: failure of trust between banks and small businesses, borrowers control difficulties, pawn lack. Actually, the bigger part of article is proximately dedicated to problems of medium and small businesses financing, and factors (high interest rate, pure credit legislation, weak government support) having a destructive impact on their development.

The use of overdraft loans and credit cards is rising. These products can be a real solution of micro financing. If compare Ukraine with other developed countries the result is that small businesses as institutional sector of economy has been one of main sectors for a long time there, while in Ukraine it plays background role even today. Especially, it is about micro loans and supporting medium and small businesses.

As for total solving the problems of development medium and small businesses in Ukraine, it can be proposed an integrated approach: effective improvement of investment and credit mechanism purposely to support researched businesses, implementation government program of grace credits, government support of credit information program, more effective legislation issues and approximation of obtaining loans mechanism. Moreover, these enterprises need to be permanently invested with financial resources for being able to support as recent as emerging businesses.

Keywords: *medium and small businesses, resources of financing, liquidity, credit, deposit, micro loans, lending market, overdraft.*